

СУВЕРЕН ФОНДЛАРНИ САМАРАЛИ БОШҚАРИШНИНГ ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Сатторов Комилжон Орипович

Банк-Молия академияси тингловчиси

Аннотация: Ушбу мақолада давлат суверен фондларини яратишнинг тарихий мазмуни, суверен фондлар фаолияти ва уларни бошқаришнинг ривожланган мамлакатлар тажрибалари, давлатнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, давлат суверен жамғармалари фаолиятининг хорижий тажрибаси кўриб чиқилади. Суверен фондларни иқтисодий ва сиёсий муносабатларнинг субъектлари сифатида кўриб чиқишга, шунингдек, замонавий глобал сиёсат ва иқтисодиёт шароитида фаолият шакллари таҳлил қилишга бағишланган.

Калит сўзлар: *суверен фонд, инвестициялар, молиявий активлар, даромад, акциялар, облигациялар.*

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ЭФФЕКТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ СУВЕРЕННЫМИ ФОНДАМИ

Сатторов Комилжон Орипович

Слушатель Банковской и финансовой академии

Аннотация: В данной статье рассматривается историческое содержание создания государственных суверенных фондов, деятельность суверенных фондов и опыт развитых стран в управлении ими, зарубежный опыт деятельности государственных суверенных фондов, основанный на особенностях государства. Посвящен рассмотрению суверенных фондов как субъектов экономических и политических отношений, а также анализу форм деятельности в контексте современной глобальной политики и экономики.

Ключевые слова: *суверенный фонд, инвестиции, финансовые активы, доход, акции, облигации.*

FOREIGN EXPERIENCE IN EFFECTIVE MANAGEMENT OF SOVEREIGN FUNDS

Sattorov Komiljon Oripovich

Student of the Banking and Finance Academy

Abstract: This article examines the historical content of the creation of state sovereign funds, the experience of sovereign funds and their management in developed countries, foreign experience of state sovereign funds, based on the specific characteristics of the state. It is devoted to the consideration of sovereign funds as subjects of economic and political relations, as well as to the analysis of forms of activity in the conditions of modern global politics and economics.

Key words: *sovereign fund, investments, financial assets, income, shares, bonds.*

КИРИШ

Жаҳон иқтисодиётининг бугунги глобал ўзгаришлар шароитида, бир томондан, молиявий захиралар, иккинчи томондан, халқаро молия бозорининг энг йирик иштирокчилари ҳисобланган суверен фондларнинг фаолиятига жиддий эътибор қаратишни тақозо этади. Молия тизимида суверен маблағлардан фойдаланиш инқироз даврида йўқолган бюджет даромадларини қоплаш, молия бозорларини барқарорлаштириш, ҳукуматнинг кредит тизимида мақбул ликвидлик даражасини таъминлаш, истеъмол талаби ва фуқароларнинг ишончини тиклаш учун ягона мумкин бўлган инқирозга қарши восита бўлиб қолмоқда.

Суверен бойлик фондлари давлат инвестиция фондлари ёки давлат органлари томонидан тўлов баланси профицити ёки бюджет профицити ҳисобидан молиялаштирилган компаниялардир.

Суверен фондни яратишда кўплаб мақсадлар мавжуд: барқарор иқтисодий ўсишга эришиш, хорижий валюта оқимини стерилизация қилиш, инвестициялар муаммосиз ва барқарор оқимини таъминлаш, давлат захираларини кўпайтириш.

Суверен фонд молиявий активлари акциялар, облигациялар, мулклар, қимматбаҳо металлар ва бошқа молиявий воситалардан иборат булган давлат инвестиция фондларидир. Кўпгина суверен фондлар мамлакатнинг экспорт операцияларидан тушган тушумлар орқали молиялаштирилади. Энг катта машҳур жамғарма сифатида Норвегия Давлат пенсия жамғармасини эътироф этиш мумкин.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Суверен фонд атамасини илк бора қўллаган А.Розанов суверен фондларни давлат инвестиция фондлари сифатида таърифлаган ва пул-кредит сиёсатини амалга ошириш доирасида фойдаланиладиган олтин-валюта захиралари ва давлат пенсия фондларидан функционал фарқларига эътибор қаратган. Унинг таъкидлашича, -иқтисодиётда суверен фондларни бошқарувчилар, улар хоҳ марказий банклар ёки мамлакатлар ҳукумати бўлсин, давлат захираларини анъанавий бошқарувдан суверен

бойликни бошқаришга ўтиши жараёни кузитилмоқда. Бунда суверен фондларга маълум бир мажбуриятлар юклаб қўйилмайди ва давлат пенсия фондлари ёки олтин-валюта захираларидан фарқли равишда, уларнинг маблағлари рисклилик даражаси юқори бўлган активларга инвестиция қилинмайди [1].

С.Цвирко (2014) фикрича Суверен фонд - бу давлат инвестиция фонди бўлиб, унинг активларида турли хил молиявий воситалар, масалан, акциялар, облигациялар, шунингдек мулк, қимматбаҳо металллар ва бошқалар бўлиши мумкин. Функционал ёндашувга кўра, суверен фонд давлат томонидан ташкил этилган ва бевосита давлатга тегишли бўлган, якуний фойда олувчи бутун мамлакат аҳолиси бўлган алоҳида фонд (активлар жамғармаси) сифатида белгиланади.

С.Ловерс (2007) суверен фондларни чет эл валютасидан шакллантириладиган ва бошқа давлат молиявий захираларидан алоҳида бошқариладиган давлат инвестиция механизмлари сифатида белгилайди [2].

Бундан ташқари, жаҳон амалиётида суверен жамғармаларнинг турли таърифлари мавжуд. Улар орасида: суверен фонд - бу давлатга тегишли бўлган ва назорат қилинадиган ҳамда инвестиция стратегияси хорижий активларни сотиб олишни ўз ичига олган фонд; суверен фонд – давлатга тегишли бўлган, давлат маблағларини тўплайдиган, бошқарадиган ва тасарруф этувчи, ҳар хил турдаги активларнинг кенг доирасига инвестиция қилувчи молиявий восита; суверен фонд – акцияларнинг назорат пакети давлатга тегишли бўлган фонд.

Суверен фонд, қоида тариқасида, маълум бир давлатнинг экспорт операцияларида юқори савдо профицити мавжуд бўлганда шаклланади. Кўпинча бу табиий ресурслар (нефт, газ) ва бошқа (саноат) товарларни экспорт қилишдир. Товарларни ташқи бозорда сотиш давлатнинг катта миқдордаги чет эл валютасини сақлаб қолишига олиб келади.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Бугунги кунда ҳар бир мамлакат ўз иқтисодий тараққиётини таъминлаш орқали жаҳон иқтисодиётида ўз ўрнини мустақамлашга интиломоқда. Дунёнинг турли мамлакатларида суверен фондларни шакллантириш тенденцияси, шунингдек уларнинг ҳажми ва фаолият географиясининг кенгайиши, бундай институтларнинг пайдо бўлиши ва аҳамияти, шунингдек, айрим давлатларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши учун амалий инструмент сифатидаги иштироки бу фондларни самарали бошариш долзарблигини кўрсатади.

Сўнгги йилларда кўплаб мамлакатларнинг суверен жамғармаларида катта захиралар тўпланиб, жаҳон молия бозорида ўз таъсирини кучайтириб бормоқда.

Қоидага кўра, суверен фондлар давлатларнинг, шу жумладан марказий банклар томонидан бошқариладиган валюта захираларининг бир қисмини

ажратиш йўли билан яратилади. Жаҳон амалиётидан келиб чиқиб айтиш мумкинки, суверен фондлар анча фаол инвестиция сиёсатини олиб борадилар, улар олтин-валюта захираларига одатдаги инвестициялар билан солиштирганда юқори даромад келтирадиган камроқ ликвидли ва хавфлироқ активларга инвестиция қиладилар. Суверен фондларнинг хусусиятлари анъанавий равишда узок муддатли инвестициялар, даромадларнинг қисқа муддатли ўзгаришига тоқат қилиш ва спекулятив операцияларни чеклашдир.

Суверен фондлар қуйидаги функциялардан камида биттасини бажаради: жамғарма, ўрта муддатли макроиқтисодий барқарорлаштириш, миллий иқтисодиётни ривожлантириш, давлат молиявий активларини юқори рентабелликда бошқариш.

Жаҳон ҳамжамияти мамлакатларнинг турли фондларини назорат қилиш воситаларини излаб, суверен фондларнинг шаффофлигини биринчи ўринга қўйган Сантяго тамойилларини халқаро даражада мустаҳкамлади. Бу шаффофлик кўрсаткичи нафақат маълум бир мамлакат фуқаролари, балки қабул қилувчи давлатлар томонидан ҳам инвестиция рискларини кузатиш имконини беради, чунки мамлакатлар инвестициялари ҳам сиёсий контекстга эга бўлиши мумкин ва шунинг учун миллий хавфсизликка таҳдид солиши мумкин.

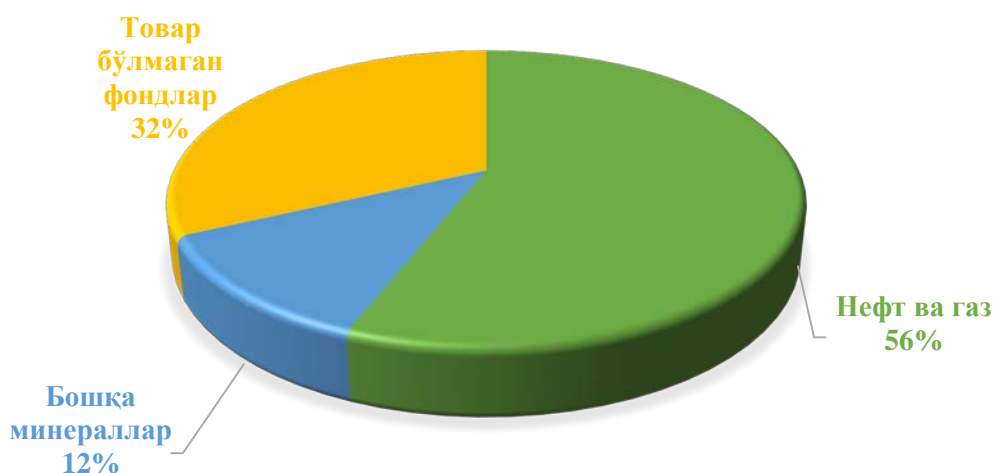
Биринчи марта ташкил этилган суверен фондлар турли фаолият соҳаларига эга эди. Биринчи 1854 йилда устав капитали 2 миллион АҚШ доллари бўлган Техас доимий мактаб фонди фаолият кўрсата бошлаган. Жамғарма ўз маблағларини Техас штатининг таълим тизимига сармоя киритган. 1876-йилда барча давлат ерларининг ярми шу фондга инвестиция қилинган ва шу вақтдан бошлаб у бу ерлардан суверен фондни ташкил этувчи даромадларни олиш бошланган.

Кейинчалик барқарорлаштириш жамғармаси 1953 йил 23 февралда Шайх Абдулла Ал-Салем Ал-Саба томонидан ташкил этилган Қувайт инвестиция маъмурияти (Kuwait Investment Authority - KIA) ташкил этилган. Қувайт инвестиция маъмурияти Қувайт ҳукуматининг нефт сотишдан тушган ортиқча маблағларни маблағларини бошқариш учун ташкил этилган. KIA Қувайтнинг умумий захиралар жамғармаси, Қувайт келажак авлодлар жамғармасини, шунингдек, Молия вазирлиги томонидан берилган бошқа активларни бошқаради.

1961 йилда Қувайт мустақил суверен давлат сифатида дунёга келганидан сўнг, ёш мамлакатнинг барқарор ўсишини таъминлаш учун замонавий инвестиция парадигмаси, жумладан, кейинчалик Келажак авлод жамғармасига айланган асосий инвестиция тамойиллари жорий этилди. Бир неча йил ўтгач, 1965 йилда Қувайт активлар ва портфелни диверсификация қилиш сиёсатини қабул қилди. Ушбу бой тарихга асосланиб, KIA даромад оқимларини

диверсификация қилиш ва молиявий барқарор ва хавфсиз келажакни таъминлаш орқали Қувайтнинг ҳозирги ва келажак авлодларининг молиявий фаровонлигини ҳимоя қилиш устида ишлашда давом этмоқда.

Ҳозирги вақтда дунёда 70 дан ортиқ суверен фондлар мавжуд. Дунёдаги энг йирик суверен жамғарма Норвегия ҳукуматининг Пенсия жамғармаси бўлиб, унинг активлари 1 триллион долларни ташкил этади. 2018 йил бошида 7 давлат (Норвегия, БАА, Хитой, Қувайт, Саудия Арабистони, Сингапур, Қатар) 5,55 трлн.дан доллардан ортиқ суверен жамғарма активларини бошқарган, бу бутун дунёдаги суверен жамғармалар умумий активларининг тахминан 80% ни ташкил қилади. Маблағларнинг асосий қисми хомашё, асосан нефт ва нефт маҳсулотларини экспорт қилиш ҳисобидан шакллантирилди - 56% (1-расм).

1-расм. Шаклланиш манбалари бўйича маблағларнинг тақсимланиши [3]

Бундай маблағларнинг асосий қисми Яқин Шарқда (БАА ва Саудия Арабистони), шунингдек, Европада (Норвегия ва Россия) тўпланган. Нотовар фондлари активлари Осиёда тўпланган - 32% (Сингапур ва Хитой), улар ўз маблағларини ҳисобдаги ижобий қолдиқ ва жорий операциялар ҳисобига шакллантирган.

Жаҳон суверен жамғармалари орасида алоҳида ўринни Норвегиянинг Ҳукумат Пенсия жамғармаси - Government Pension Fund – Global деб номланган суверен жамғармаси эгаллайди, у Норвегия ҳукумати бошчилигидаги иккита алоҳида фонддан иборат: Давлат Пенсия жамғармаси – Глобал; Давлат Пенсия жамғармаси - Норвегия. Норвегия нефт бошқармасининг иши қуйидаги асосий тамойилларга асосланади: нефт бутун жамиятга яъни мамлакат иқтисодиёт ва аҳола фаровонлиги учун керак бўлган ресурс сифатида бутун жамият манфаати учун тақсимланиши керак.

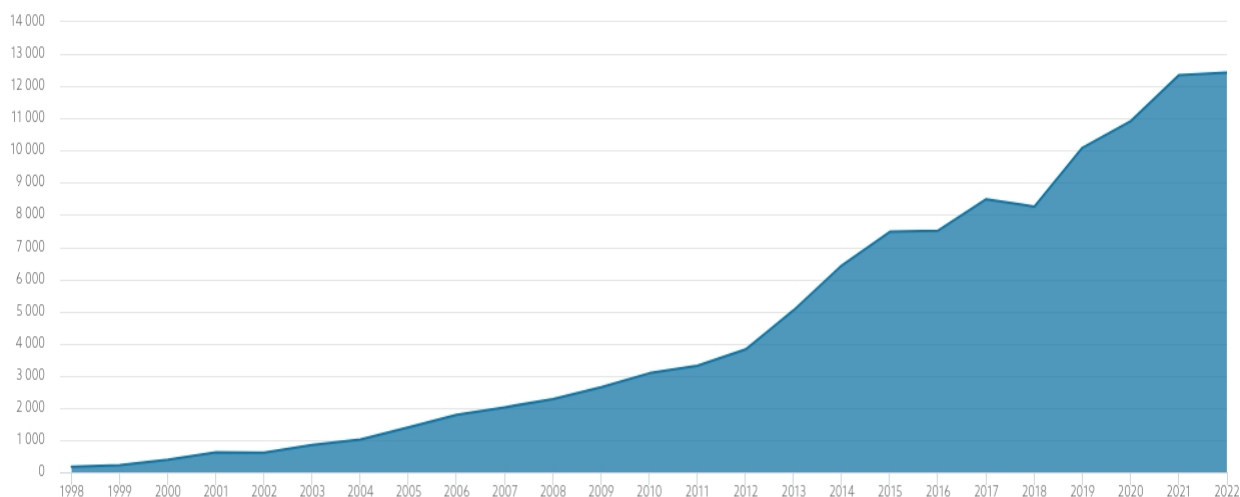
Норвегиядаги демографик вазият шундай эдики, мутахассислар аҳолининг фаол қаришини башорат қилишди, бу эса 2030 йилга келиб пенсия тўловлари

улушини ЯИМнинг 15 фоизигача оширишга олиб келади деб башорат қилишган. Government Pension Fund – Global суверен фонди Норвегия марказий банки томонидан бошқарилади.

Government Pension Fund – Global бир қатор хусусиятларга эга. *Биринчидан*, жамғарма маблағлари фақат Стортинг (Норвегия парламенти) қарори асосида марказий ҳукумат бюджетига ўтказма сифатида ишлатилиши мумкин. Ўз навбатида, но-нефт бюджети тақчиллиги жамғарма маблағларининг 4 фоизини ташкил қилиши керак. *Иккинчидан*, жамғарманинг барча маблағлари мамлакатдан ташқарида инвестиция қилинади ва одатда фонд ҳеч қачон ўзи инвестиция қилган компанияларнинг назорат пакетига эга эмас. Аксинча, одатда ҳар бир компанияда жамғармага тегишли акцияларнинг улуши жуда кам (5% дан кўп бўлмаган), бу хавфларни камайтиришга ёрдам беради. *Учинчидан*, фондни бошқариш жараёнида одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этилиши устидан назоратни амалга оширувчи Ахлоқ бўйича кенгаш фондни бошқаришда муҳим рол ўйнайди. Яна бир муҳим жиҳати шундаки, жамғарма маблағларини ҳарбий саноатга киритишга йўл қўйилмайди.

Жамғарма нафақат нефт ва газ сотишдан тушган маблағлардан, балки давлат бюджетидан ўтказиладиган нефт фаолиятдан олинadиган даромадлар ҳамда фонддан олинadиган даромад ва нефт фаолияти билан боғлиқ молиявий операциялардан соф даромад ҳисобидан ҳам шакллантирилади.

Жамғармага маблағларнинг келиб тушиши давлат бюджети профицитига эришиш билан боғлиқ (нефт саноати бюджетига даромадларни тўлашдан озод қилинганлиги сабабли). Дастлаб, барча даромадлар, шу жумладан нефт даромадлари, бюджетда жамланади ва маблағларнинг бир қисмини жамғарма ҳисобварағига ўтказиш тўғрисидаги қарор ҳар йили бюджетнинг ижросини ҳисобга олган ҳолда қабул қилинади. Жамғарма маблағлари хорижий қимматли қоғозларга қўйилган бўлиб, уларнинг бир қисми доимий даромадли облигациялар (50-70%), бир қисми эса нефт секторида иштирок этмайдиган хорижий компанияларнинг (30-50%) акциялари билан ифодаланади. Ушбу ёндашув нефтнинг жаҳон нархларининг кўтарилиши таъсирини юмшатишга ёрдам беради. Бундан ташқари, фонд маблағларини яқка тартибдаги корпорацияларга инвестиция қилиш овоз берувчи акциялари ёки устав капитали қийматининг 3 фоизидан ошмаслиги керак.

2-расм. 1998-2022 йилларла Норвегиянинг Government Pension Fund – Global ривожланиш тенденциялари²

Давлат ташкилотлар тўлиқ ёки қисман ҳукумат назорати остидаги корхоналар бўлиб, уларнинг ҳар бири ўз активлари ва инвестицияларига эга бўлиши мумкин.

Юқорида келтирилган шакллардан фарқли ўлароқ, суверен фондлар одатда хавфлироқ инвестиция лойиҳаларини ва юқори даромад олишни мақсад қилиб қўядилар ва шу орқали маълум бир солиқ тўламасдан давлат бойлигини оширишга интиладилар.

Шунингдек, яратилиш жараёнида кўзланган асосий мақсадлар турига кўра, суверен фондлар одатда қуйидагиларга бўлинади:

- захираларни инвестициялаш учун корпорациялар;
- пенсия захира фондлари;
- фискал барқарорлаштириш фондлари;
- фискал жамғарма фондлари;
- ривожланиш фондлари [4].

1-жадвал

Фаолияти мақсадларига кўра суверен фондларнинг турлари

№	Ташкилий шакли	Асосий мақсад
1.	Захираларни инвестициялаш учун корпорациялар;	Захираларни инвестициялашдан даромад олиш
2.	Пенсия захира фондлари;	Барқарор даражаларни таъминлаш учун активларни тўплаш ижтимоий таъминот (асосан пенсиялар)

² <https://www.nbim.no/no/>

3.	Фискал барқарорлаштириш фондлари;	Бюджет даромадларининг ўзгарувчанлигини юмшатиш, шов-шув экспорт нархларининг ўзгариши (биринчи навбатда, хом ашё)
4.	Фискал жамғарма фондлари;	Экспортдан тушган ортиқча даромадлар билан боғлиқ бюджетдан ташқари маблағларни аҳолининг турли ижтимоий гуруҳлари ўртасида қайта тақсимлаш
5.	Ривожланиш фондлари.	Устувор лойиҳаларни молиялаштириш учун активларни жамлаш ижтимоий-иқтисодий лойиҳалар (масалан, инфратузилма)

Шу билан бирга, экспертларнинг фикрича, ҳозирги вақтда суверен фондларни шакллантиришнинг асосий манбалари қуйидагилардир.

1) натижада давлат бюджети профицити

- табиий ресурсларга солиқлар шаклида бюджетга тушириладиган экспортдан юқори тушумлар;

- бюджет харажатларини чеклаш;

- хусусийлаштиришдан даромад олиш;

2) натижада олтин-валюта захираларининг ортиқча ҳажми

- барқарор ижобий савдо баланси;

- миллий валютанинг мустақамланишига йўл қўймаслик мақсадида чет эл валютаси билан операциялар.

Активлари бўйича энг йирик суверен фондлар мавжуд бўлган *биринчи гуруҳ* деб аталадиган мамлакатларда шаклланиш жараёни, шунингдек, қайта капиталлашув (бошқарилаётган активлар ҳажмини кўпайтириш) қўшимча маблағларни ўтказиш (масалан, экспорт қилинадиган табиий ресурслар нархи унинг чегаравий қийматидан ошиб кетиши натижасида) орқали амалга оширилади. Хусусан, Чили ижтимоий-иқтисодий барқарорлаштириш жамғармаси учун маблағлар миснинг реал экспорт нархи базавий нархдан ошиб кетганда пайдо бўладиган ортиқча бюджет даромадларидан келиб чиқади. Миснинг асосий нархи ҳар йили Чили Молия вазирлиги томонидан белгиланади.

Иккинчи гуруҳ мамлакатларида суверен фондлар олтин-валюта захираларининг “ортиқча” миқдорида тўпланиши натижасида вужудга келади. Ортиқча ҳажм деганда бевосита макроиқтисодий барқарорлаштириш мақсадлари учун зарур бўлган даражадан ошиб кетиши тушунилади: миллий валюта курсидаги ўзгаришларни юмшатиш, шунингдек қисқа муддатли капиталнинг чиқиб кетишини қоплашни англатади (захиралар ҳажми қисқа муддатли ташқи қарзни қоплаши керак).

ХУЛОСА

Сўнгги йилларда суверен фондларнинг жаҳон иқтисодиётидаги роли, асосан, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози туфайли сезиларли даражада ўзгарди. Ҳозирги вақтда улар нафақат турли хил активлар гуруҳларига маблағларни инвестиция қилиш билан шуғулланадилар, балки ўзига хос стабилизаторлар, хусусан, инфляцияни назорат қилиш вазифасини бажарадилар. Экспорт натижасида ҳосил бўлган ортиқча капитал хорижга қайта инвестиция қилинса, валюта курсининг кўтарилиш тенденцияси сусаяди.

Шунингдек, суверен фондлар маблағларининг салмоқли миқдори давлатга миллий валюта курсининг янада барқарорлигини ва бюджет тизимининг барқарорлигини таъминлаш имконини беради.

Суверен фондларнинг маблағлардан фойдаланиш мақсадлари ҳар хил - инқироз даврида мамлакат ичидаги барқарор иқтисодий вазиятни сақлаш, ички ва ташқи қарзларни тўлаш ва давлатнинг иқтисодий ҳолатига қараб бошқа мақсадлар. Бюджетнинг хом ашё экспортига қарамлиги кучли бўлган давлатларнинг тажрибаси шуни кўрсатадики, экспорт қилинадиган товарларга юқори нархлар даврида олинган ортиқча пул оқими келажак авлодлар учун маблағ ва барқарорлаштириш фондларини яратишга йўналтирилиши мумкин.

Ташкилий ва институционал фарқларга қарамай, барча суверен фондларнинг фаолияти умумий тамойилларга асосланади:

- капитал ("бойликнинг соф тўпланиши" натижасида олинган);
- давлатга мансублик (жамғарма давлат ёки инвестиция назорати функцияларини амалга оширадиган давлат органи томонидан бошқарилади);
- асосий фаолият тури сифатида инвестиция қилиш (суверен фонд турли активларга инвестиция киритиб, хавф-хатарсиз даромад даражасидан юқори даромад олишга интилади).

Шуни таъкидлаш керакки, бугунги кунда суверен жамғармаларни ташкил этувчи мамлакатларда ривожланаётган мамлакатлар устунлик қилади. Асосий сабаблар қаторида ички молия бозорининг тор профили (бу уларга инфляцияни тезлаштирмасдан ёки валюта курсининг ўзгаришисиз экспорт тушумларини тўплашга имкон бермайди) ҳисобланади. Ривожланган мамлакатлар пенсия тизимининг барқарорлигини таъминлаш мақсадида асосан суверен фондлар яратадилар (Норвегия, Австралия, Ирландия).

Шуни таъкидлаш жоизки, суверен фондларнинг ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий соҳадаги фаолият кўлами ҳали энг йирик молиявий воситачилар - банклар, пенсия жамғармалари, пай фондлари ва суғурта компаниялари, шунингдек, давлатлар, трансмиллий корпорациялар, халқаро молия ташкилотлари жаҳоннинг етакчи иқтисодий субъектлари билан таққосланмайди.

Бирок, замонавий сиёсий ва иқтисодий жараёнларнинг йўналишини, шунингдек, суверен фондлар ихтиёридаги ресурсларни ҳисобга олган ҳолда, ишонч билан айтишимиз мумкинки, келажакда суверен фондлар етакчи глобал сиёсий ва иқтисодий соҳалардан бирига айланиш учун барча имкониятларга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. I.Jumaniyazov., International Journal of Finance and Digitalization, www.ijfd.uz, ISSN: 2181-3957, Vol. 1 Issue 01, 2022 y.

2. Lowery. C. Remarks on Sovereign Wealth Funds and the international financial system. US Department of the Treasury [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа: <http://www.treasury.gov/press-center/press-releases/Pages/hp1174.aspx> (дата обращения: 15.04.2014).

3. О.А.Boytush, «Evolyutsionnaya paradigma sozdaniya suverennix fondov gosudarstva», Stolipinskiy vestnik №8/2023, УДК 330.526, -2023.

4. А.А. Kinyakin, «Suverennie fondi blagosostoyaniya kak globalnie politiko-ekonomicheskiye aktori: k predeleniyu ponyatiy», nauchnoy stati po spetsialnosti «Ekonomika i biznes»., 2014.

5. Institut issledovaniya bistorazvivayushixsya rinkov Skolkovo. — «Suverennie fondi Blagosostoyaniya i novaya era bogatstva BRIK». Iyul 2010 g.

6. Baronovskaya M.G. Suverennie fondi blagosostoyaniya: institutsionalnaya organizatsiya i rol na mirovom finansovom rinke // Vestnik ekonomicheskoy integratsii. – Moskva, 2010. - № 8. — S. 143-148.

7. <https://www.nbim.no/en/> Norvegiya global pensiya fondining rasmiy sayti.

8. <https://www.adia.ae/En/home.aspx>. Abu Dabi investitsiya agentligi-ning rasmiy sayti.